

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav filosofie a religionistiky

Studijní program Filozofie / Studijní obor Filozofie

Autoreferát disertační práce

Mgr. Václav Sklenář

***Dialektika práva: hegelovské řešení sporu mezi přirozeným a
pozitivním právem***

**The Dialectics of Law: Hegelian Solution to the Conflict
Between Natural and Positive Law**

Vedoucí práce doc. Mgr. Tereza Matějčková, Ph.D.

2023

1. Téma a motivace disertační práce

Disertační poskytuje odpověď na praktickou otázku, co znamená přiřknout nějakému subjektu právo. Tato otázka se jeví jako obzvláště důležitá v době střetu identitární politiky s tradicionalistickými reakcemi. Veřejná debata se čím dál častěji točí kolem práv jednotlivců či skupin obyvatelstva na ochranu toho či onoho zájmu nebo hodnoty. Konflikty ohledně existence práv jsou jedním z projevů rozpadu sdíleného veřejného diskurzu, který je přitom jedním z předpokladů existence demokratické společnosti. Jestliže se různé skupiny obyvatel domnívají, že jim jiné skupiny, či dokonce jejich vlastní vlády, upírají jejich základní práva, rozpadá se konsenzus, na kterém celý politický systém stojí.

Jednou z příčin této situace je skutečnost, že nemáme jasno v tom, co vlastně znamená mít právo. Jak lze dokázat, že dané právo skutečně existuje a že si ho daný subjekt může nárokovat? Neshoda panuje i v představě o tom, jak vůbec zodpovídat tuto otázku. Zatímco zastánci „tradiční společnosti“ se běžně odvolávají na existující právní řád, progresivní uskupení argumentují pomocí lidských práv, která jsou ovšem často pouze součástí mezinárodních listin, což zpochybňuje jejich platnost pro jednotlivé národní státy. Zodpovězení otázky, co vůbec znamená mít právo, má za cíl umožnit racionální zhodnocení argumentace užívané v této debatě a poskytnout základy pro shodu ohledně jejího skutečného předmětu.

2. Metoda a postup

Vodítko k řešení otázky, kterou si práce klade, poskytuje základní prvek dějin – i současného stavu – filosofie práva. Tím je rozdělení na pozitivistické a přirozenoprávní (a lidskoprávní) přístupy, které navíc zhruba odpovídá dvěma výše zmíněným přístupům k otázce práva v dnešním politickém diskurzu.

Právní pozitivizmus odvozuje existenci práva ze sociálních faktů. Zda daný systém právních norem odpovídá nebo neodpovídá vůči sobě vnějším standardům pro pozitivistické myšlení v otázce existence práva nehraje žádnou roli. Právo je systémem norem garantovaných existujícími strukturami vlády. Proto např. fakt, že tento systém neodpovídá standardům spravedlnosti, nic nemění na jeho statusu práva. A naopak to, že určité normy právnímu systému vnější standard splňují, tedy že jsou např. spravedlivé, jim status práva nedává. Z takto chápaného práva vyplývá pojem zákona jako společensky vytvořené danosti. Oproti tomu přirozenoprávní a lidskoprávní teorie trvají na tom, že jistá práva nutně vyplývají z (lidské) přirozenosti, a typicky také na tom, že tato práva jsou univerzálně přijatelná, protože jsou pro lidský rozum evidentními pravdami.

Za výchozí bod si práce bere paradigmatický příklad tohoto sporu, a sice konflikt Jeremyho Benthama s autory a obecně s myšlenkovým zázemím francouzské revoluční *Deklarace práv člověka a občana* z roku 1789. Interpretace tohoto konfliktu je pro řešení vytčeného problému obzvláště vhodná

vzhledem k tomu, že Bentham jako první zformuloval právní pozitivismus jako ucelenou doktrínu a zároveň tak učinil v přímé polemice s přirozenoprávními přístupy.

Metoda, kterou práce užívá k interpretaci tohoto sporu, je inspirována Hegelovou *Fenomenologií ducha*. Vycházím totiž z předpokladu, že pro odhalení příčin existence a trvání konfliktu mezi přirozeným a pozitivním právem nejsou „přidavky z našeho“ a aplikace vlastních „nápadů a myšlenek“¹ vůbec nutné. Z *Fenomenologie* přebírám Hegelovu metodologii pohybu pojmu, která vyžaduje zachytit vnitřní napětí samotného pojmu, které vede k převrácení v jeho opak. Cílem je tedy zachytit vnitřní rozpor jednotlivých pojetí práva, aby se tak ukázaly jejich vnitřní limity, většinou v podobě neschopnosti vysvětlit fenomény, které daná teorie sama uznává. Takové odhalení vždy vynucuje přechod ke konkurenční pozici, která nabízí jejich řešení. U této pozice jsou pak opět prozkoumány její vnitřní limity a identifikován směr, kterým ukazuje mimo sebe. Tímto způsobem v první části práce popisují konflikt mezi Benthamovým pozitivismem a myšlenkovým světem *Deklarace práv člověka a občana* jako střet dvou pozic, které jsou schopny vyřešit problémy pozice opačné, ovšem nikoli svoje vlastní. Spor proto není rozřešen a produkce obou typů teorií pokračuje dál. Druhá část práce se pak zabývá pokračováním této dialektiky ve dvacátém a jedenadvacátém století. Postupně jsou probrány teorie Jamese Griffina, Herberta Harta, Josepha Raze a Ronalda Dworkina. Tyto teorie opět nekritizují zvenčí, nýbrž sledují nedostatky, které vyplývají z jejich konstrukce a které jsou reflektovány teoriemi soupeřícími.

3. Závěr

Provedený průzkum základních konstelací právní teorie pak umožňuje zformulovat pojem práva, který se odlišuje od všech probíraných pojetí tím, že reflektuje jejich slepá místa, odhalená konkurenčními teoriemi. Tento pojem tak z pozitivistické tradice přebírá nezbytné faktické podmínky pro odlišení práva od jiných společenských normativních systémů, zároveň však respektuje fundamentální postřeh přirozenoprávní tradice, že právo stále musí být normativním systémem, jinak bude spadat vjedno s organizovaným násilím. Právo se proto ukazuje jako výsledek vztahů vzájemného uznání mezi subjektem práva a právním systémem. Pro politický diskurz z toho vyplývá následující doporučení. Debata by se měla přestat soustředit na snahu nalézt nezpochybnitelné faktické základy pro existenci práva v existujícím právním řádu na jedné, či v lidské přirozenosti nebo důstojnosti na druhé straně a místo toho se zaměřit na snahu dosáhnout společenské shody ohledně uznání principů pro vytváření platného práva. Právě na tomto uznání totiž stojí existence práva coby specifického normativního systému.

¹ Hegel, G.W.F., *Fenomenologie ducha*, Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, s. 101.

Použitá literatura

- Ayer, A. J. (Alfred Jules). *Philosophical essays*. London: Macmillan, 1954.
- Bentham, J. *Deontology. Together with a Table of the Springs of Action*. Oxford: Clarendon Press, 1983.
- Bentham, J. *Of Laws in General*. London: University of London, Athlone Press, 1970.
- Bentham, J. a J. Bowring. *The Works of Jeremy Bentham. Volume 1*. London: Elibron Classics, 2003.
- Bentham, J. a J. Bowring. *The Works of Jeremy Bentham. Volume 2*. London: Elibron Classics, 2005.
- Bentham, J. a J. Bowring. *The Works of Jeremy Bentham. Volume 8*. Edinburgh: William Tait, 1843.
- Bentham, J. a J. Bowring. *The Works of Jeremy Bentham. Volume 9. (Constitutional Code)*. Edinburgh: William Tait, 1843.
- Besand, A. (vyd.). *Von Game of Thrones bis House of Cards. Politische Perspektive in Fernsehserien*. Bonn: Springer, 2018.
- Brandt, R. a K. Herb. *Jean-Jacques Rousseau: Vom Gesellschaftsvertrag oder Prinzipien des Staatsrechts*. Berlin: Akademie Verlag, 2000.
- Coleman, Jules L. a Scott J. Shapiro. *The Oxford handbook of jurisprudence and philosophy of law*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Cohen, J. *Rousseau: a free Community of Equals*. Oxford, UK: Oxford University Press, 2010.
- Crimmins, James E. *Secular Utilitarianism. Social Science and the Critique of Religion in the Thought of Jeremy Bentham*. Oxford: Clarendon Press, 1990.
- Crimmins, James E. *Utilitarian Philosophy and Politics. Bentham's Later Years*. London: Bloomsbury Publishing, 2011.
- Dinwiddy, J.R. *Bentham's Transition to Political Radicalism, 1809-10*, in: *Journal of the History of Ideas*, 36 (4), 1975, str. 683–700.
- Dworkin, R. *Justice in Robes*. Cambridge, Mass: Belknap Press, 2006.
- Friedrich R., A. Luethold, *Entry-Points to Palestinian Security Sector Reform*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Geneva, 2007.
- Griffin, J. *On Human Rights*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Hart, H. L. A. *Essays on Bentham: Studies in Jurisprudence and Political Theory*. Oxford: Clarendon Press, 2011.
- Harrison, R. *Bentham*. London: Routledge, 1999.
- Hart, H. L. A., Petr Fantys a Jiří Příbáň. *Pojem práva*. Praha: Prostor, 2004.
- Hegel, G.W.F., *Fenomenologie ducha*, Nakladatelství Československé akademie věd, 1960.

- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich & Wallace, William (1970). *Hegel's philosophy of mind*. New York: Oxford University Press, 1971
- Hobbes, T., K. Berka, J. Chotaš, Z. Masopust a M. Barabas. *Leviathan, aneb, Látka, forma a moc státu církevního a politického*. Praha: OIKOYMENH, 2009.
- Kuhn, A. *Die Französische Revolution*. Stuttgart: Reclam, 1999.
- Locke, J. a W. von Leyden. *Essays on the law of nature: the Latin text with a translation, introduction, and note, together with transcripts of Locke's shorthand in his journal for 1676*. Repr. Oxford: Clarendon Press, 2007.
- Lyons, David. *In the Interest of the Governed: A Study in Bentham's Philosophy of Utility and Law* (Revised Edition). Oxford: Clarendon Press, 2003.
- Martin G. R. R. *A Clash of Kings*, New York, Bantam Books, 2011.
- Nozick, R. a Z. Gabajová. *Anarchie, stát a utopie*. Praha: Academia, 2015.
- Paine, T. *Rights of Man, Common Sense and Other Political Writings*. Oxford University Press, 1995.
- Patterson D. (eds.), *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*. Wiley Blackwell, 2010.
- Pitkin, H. F. *Slippery Bentham: Some Neglected Cracks in the Foundation of Utilitarianism*. *Political Theory*, 18(1), 1990, str. 104–131.
- Pufendorf, S., M. Silverthorne aj. Tully. *On the duty of man and citizen according to natural law*. Repr. (1st ed. 1991). Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Raz, J. *The Authority of Law: Essays on Law and Authority (Second Edition)*. New York: Oxford University Press, 2011.
- Raz, J. *The Concept of a Legal System: An Introduction to the Theory of Legal System (Second Edition)*. New York: Clarendon Press, 2003.
- Rosenblum, N. L. *Bentham's Theory of the Modern State*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978.
- Rousseau, J.-J., J. Veselá a A. Gerloch. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002.
- Rousseau, J.-J., E. Blažková, J. Veselý, V. Zamarovský a V. Čechák. *Rozpravy. 2., rozšířené vydání*. Praha: Svoboda, 1989
- Schofield, Philip. *Bentham. A Guide for the Perplexed*. London: Bloomsbury Publishing, 2009
- Schofield, Philip. *Utility and Democracy: The Political Thought of Jeremy Bentham*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Spinoza, Benedict. *Abhandlung über die Verbesserung des Verstandes. Abhandlung vom Staate*. Leipzig: Felix Meiner Verlag, 1922

Van Kley, D. K. *The French Idea of Freedom: The Old Regime and the Declaration of Rights of 1789*. Stanford: Stanford University Press, 1994

Woloch, I. *The New Regime: Transformations of the French Civil Order, 1789-1820s*. New York: W.W. Norton & London, 1995.

Wacks, Raymond. *Philosophy of Law: A Very Short Introduction*. Second edition. New York: Oxford University Press, 2014.

On-line zdroje

Declaration of the Rights of Man and Citizen from the Constitution of Year I (1793) [online]. [cit. 2023-09-04]. Dostupné z: <http://www.columbia.edu/~iw6/docs/dec1793.html>

Deklarace práv lidských a občanských. *Icv.vlada.cz* [online]. [cit. 2023-09-04]. Dostupné z: <https://icv.vlada.cz/assets/udalosti/Deklarace-prav-lidskych-a-obcanskyh.pdf>

Evropská úmluva o ochraně lidských práv [online]. 2013. Evropský soud pro lidská práva Council of Europe 67075 Strasbourg cedex France [cit. 2023-09-04]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ces

Manželství není právo. Když ho někomu upřeme, neubližujeme mu, míní lidovec Výborný. *Aktualne.cz* [online]. [cit. 2022-07-04]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/manzelstvi-vyborny/r~5162a294a80711ebb0fa0cc47ab5f122/>

Publikační činnost

Studie v odborných časopisech

1) Sklenář, Václav (2021). „Může být tolerance tolerantní?“ [Can Tolerance Be Tolerant?] Filosofický Časopis, 69 (2):207-229. Dostupné online:

https://kramerius.lib.cas.cz/search/nimg/IMG_FULL/uuid:14c58ec0-a33e-45a3-bf1e-34e2cd634d50

2) Sklenář, Václav (2022). „Aporie Benthamovy Etiky.“ [The Aporia of Bentham's Ethics] Reflexe, 62: 5-26. Dostupné online: https://karolinum.cz/data/cascislo/10003/Refl_2022_62.pdf

Popularizační články

Sklenář, Václav. Fotbalový stadion jako agora. Co nám kopaná říká o společnosti? Kulturní čtrnáctideník A2 (2022, speciální číslo věnované filozofii sportu).

Dostupné online: <https://www.advojka.cz/archiv/2022/18/fotbalovy-stadion-jako-agora>

Pedagogická činnost

Zimní semestr 2020: Ústav filosofie a religionistiky, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, výuka kurzu *Teorie tolerance*.

Náplň kurzu: přednášky určené studentům bakalářského a magisterského programu filozofie, představení základních koncepcí tolerance od antiky po současnost, s důrazem na jejich aplikaci na současné sociální a politické konflikty.

Akademická činnost

Říjen 2019 – červen 2023: Výzkumný pracovník projektu KREAS (projekt Operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání, výzvy Excelentní výzkum); člen výzkumného programu Kreativní laboratoř.

Zahraniční pobyty

Listopad – prosinec 2023: Výzkumný pobyt na Ludwig-Maximilians-Universität München v rámci projektu KREAS, garant pobytu dr. Thomas Oehl.

Aktivní účast na konferencích

18.1. 2023: Workshop výzkumné skupiny Hegel v interdisciplinární perspektivě „Pro lokaje není nikdo hrdina“

Příspěvek „*Hegelův lokaj, polský číšník a politika nihilismu*“.

Dostupné online: <https://www.youtube.com/watch?v=7kSAQy2eCmc&t=1387>